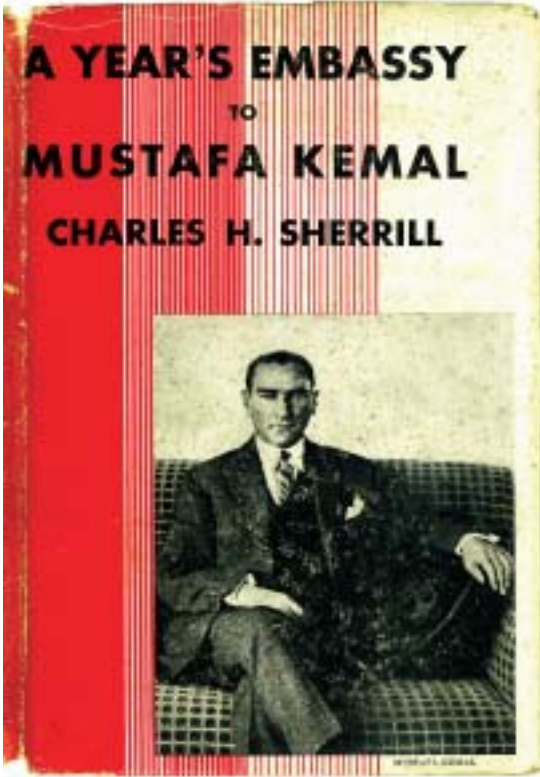

AMERİKAN BÜYÜKELÇİSİ CHARLES H. SHERRILL'İN RAPORU ATATÜRK'ÜN DİNE BAKIŞI

RIFAT N. BALI

Sherrill Atatürk ile yaptığı mülakatın bir kısmına kitabında yer vermemiş, bunu da "Din konusundaki şahsi görüşleri hususunda söylediklerinin tamamına burada yer vermek hiç doğru olmaz," satırlarıyla dile getirmiş. Bir diplomat ve bir tarihçinin sorumluluğuyla, bu görüşmeyi Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda ayrıntılarıyla yer vererek tarihe mal etmiş. Kitabında belirtmekten kaçındığı bilgilerin yer aldığı bu görüşme raporu, Atatürk hakkında yazılan biyografilerde olmayan bilgileri içermekte.

1932-33 yıllarında Ankara'da Amerikan büyükelçiliği yapan C. Sherrill'in, 1934'te Atatürk üstüne yazdığı kitabın kapağı.

Atatürk'ün özel yaşamı ve İslam dinine bakışı hep spekülasyonlara konu olmuştur. Atatürk'ün hilafeti lağvetmesi ve laik bir cumhuriyet kurması nedeniyle radikal kesimler onu dinsiz, Allah'a ve Kuran'a inanmayan, din düşmanı bir lider olarak resmetmeye gayret sarf etmişlerdir.

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü, Atatürk'ün özel yaşamı ve İslam dinine bakışı alanlarında popülerlik kazanmış rivayet ve söylentileri çürüten araştırmasında getirdiği kanıtlarla, Atatürk'ün Tanrı'ya inanan, İslam dinine ve Kuran'a saygılı bir lider olduğunu ispatlamaktadır.¹ Bu makalede, İsmet Görgülü'nün eserinde yer almayan önemli ve ilginç bir belge tanıtılacaktır. Söz konusu belge, dönemin Amerikan Büyükelçisi General Charles H. Sherrill'in, biyografisini yazmakta olduğu Atatürk'le yaptığı, ancak kitabında yer vermediği, Atatürk'ün dine bakışını kendi ağzından izah ettiği bir mülakattır.

GENERAL CHARLES H. SHERRILL KİMDİR?

Diplomat, hukukçu ve tarihçi olan General Charles H. Sherrill (1867-1936), 1909-1911 yılları arasında ABD'nin Arjantin ortaelçisiydi. I. Dünya Savaşı sırasında New York Eyaleti'nde silah altına almadan sorumlu tuğgeneral ve emirleri orduya tebliğ eden general olarak görev yaptı. 17 Mart 1932 tarihinde, ABD'nin tam yetkili fevkalade elçisi olarak Ankara'ya atandı. 20 Mayıs 1932 tarihinde itimatnamesini sundu. Görev

süresi 23 Mart 1933 tarihinde sona erdi. Sıhhi nedenlerden ötürü teklif edilen Japonya büyükelçiliğini reddetti ve dışişlerinden ayrıldı. *Stained Glass Tours in England* (1909), *Pan-Americanism of Henry Clay* (1909), *South American Point of View* (1914), *French Memories of 18th Century America* (1915), *Modernizing the Monroe Doctrine* (1919), *Korea and Shantung Versus the White Peril* (1920), *Have We A Far Eastern Policy* (1920), *Prime Ministers and Presidents* (1922), *Purple or the Red* (1924), *Stained Glass Tours in Spain and Flanders* (1924), *Bismarck and Mussolini* (1931), *Mosaics in Italy, Palestine, Syria, Turkey and Greece* (1933), *A Year's Embassy to Mustafa Kemal* (1934), *My Story Book* (1937) kitaplarının yazarıdır.² *Sherrill'in A Year's Embassy to Mustafa Kemal* başlıklı kitabı, Ankara'da bulunduğu görev süresi boyunca Atatürk ile yaptığı görüşmelere ve gözlemlerine dayanarak hazırladığı bir eserdir. Eser, üç kez ve farklı zamanlarda Türkçeye çevrilmiştir.³

SHERRILL'İN A YEAR'S EMBASSY TO MUSTAFA KEMAL (GAZİ MUSTAFA KEMAL HZ. NEZDİNDE BİR YIL ELÇİLİK) KİTABI

Sherrill'in kitabı Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve devrim kanunlarını anlatan klasik bir yapıya sahip. Kitabı ilginç kılan kısım ise, Atatürk'ün dine bakışını içeren bölüm. Kitabının bu bölümünde Sherrill, Atatürk ile Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yaptığı uzun bir mülakata yer vermiş, ancak Atatürk'ün sözlerinin bir kısmını kitaba almamış. Bunu da, "Din konusundaki şahsi görüşleri hususunda söylediklerinin tamamına burada yer vermek hiç doğru olmaz," sa-

tırlarıyla dile getirmiş.⁴ Ancak Sherrill bir diplomat ve tarihçinin, tarih önünde sorumlu olduğunu unutmamış ve kitabının yazım safhasında Atatürk ile yaptığı ve kitabına sadece bir bölümünü aldığı görüşmeyi Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda ayrıntılı bir şekilde yer vererek tarihe mal etmiş. Kitabında belirtmekten imtina ettiği bilgilerin yer aldığı bu görüşme raporu, Atatürk hakkında yazılan biyografilerde de yer almayan ilk elden bilgileri ihtiva etmekte.⁵

Büyükelçi Sherrill Atatürk ile yaptığı mülakatın bir kısmını kitabına almamasına rağmen, sonradan bu kısımları özetleyen bir rapor yazar.

A Year's Embassy to Mustafa Kemal, Charles Scribner's Sons, New York, Londra, 1934, s. 199-203.

(Bursa hâdisesinden kısa bir süre sonra) biyografinin diğer bölümleri için Gazi ile bu kez Ankara'da üç saat süren bir mülakatım oldu. Kısa müddet önce meydana gelen Bursa hâdisesi din mevzuunu epey gündeme getirdi.

Mustafa Kemal'in bu mevzuda serbestçe ve uzun süre konuşması gayet tabii beni şaşırttı. Bana şahsi görüşlerini bildirdi ve bugünün Türk halkının din hakkında ne düşündüğü hususundaki kanaatini söyledi. Birçok münakaşadan sonra mutabık olmadığımızı dair mutabakat sağladığımız tek husus Türk halkının din hakkında ne düşündüğü hususuydu, zira ben O'ndan farklı olarak Türklerin çok daha dindar olduklarına inanıyorum. Bu kanaatimin baş sebebi bu bölümün sonundaki Ayasofya Camii'deki meşhur Kadir Gecesi ile ilgili yaptığım tasvirde belli olacaktır.

Din konusundaki şahsi görüşleri hususunda söylediklerinin tamamına burada yer vermek tabii ki hiç doğru olmaz. Ancak O'nun agnostik ve din karşıtı olduğuna dair söylenen çok fazla saçma hikâyeden dolayı Tanrı'ya, insanlığın bir Tanrı'ya ihtiyacı olduğuna, insanlığın Tanrı'ya yakarma ihtiyacına, O'na seslenmeye hakkı olduğuna inandığını burada söylemem elzem. Ancak bu seslenme belli zamanlarda ibadet etmeye çağıran dualar şeklinde demek değildir.

Yeri geldiği için sadece görüşüme ilgi göstermediğini, neden dindar bir Hıristiyan olduğumu ve biz Amerikalılar dinden ne elde ettiğimizi düşündüğümüzü öğrenmek için de sualler sorduğumu belirtmek lazım. (...) Mustafa Kemal her şeyle ilgilenen bir şahsiyet. Mutabık olmadığımız zaman görüşlerinizi sadece dinlemek değil aynı zamanda anlamak istiyorum.

Süleymaniye Camii'nde Türkçe ezan okunurken.

Cumhuriyetin 75. yılı 1923-53 (ist. 1998 s. 122) kitabından alınmıştır.

Türk halkının ruhunu hissetmek için uygun yer ve andı. Kişi Türk ırkının ne olduğunu gerçekten anlamak, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Mustafa Kemal gibi bir önderin doğduğu ulusu anlamak için basit, dindar Türk'ü bu fırsatlarda görmesi lazım... Türk halkı biz Amerikalılar kadar dindarlar, belki daha fazla...

Şimdi birçok açıdan modernleşmiş olan bugünkü Türk halkının neden halen derin dinî duygulara sahip bir halk olduğuna inandığının sebeplerine geleceğim. Türkiye'de bulunduğum süre zarfında İslâm dinini incelemek için epey zaman harcadım. Bunu da erkek, kadın ve değişik yaş gruplarına ait

Kemalist dost ve tanıdıklarla yaptım. Hepsisi de başka bir dine mensup olmama rağmen dinlerine olan yaklaşımımın (İslâm'a) sempati duyan bir yaklaşım olduğunu anlamıştı. Muhtemelen bunun bir neticesi olarak uzun zamandan beri İstanbul Müzesi Müdürü olan Halil Bey, eşim ve beni

Ayasofya Camii'nde Kadir Gecesi'ni izlemek için davet etti. Ayın boyunca o, eşi ve Evkaf Müdürü bizlerle birlikte oldu ve birçok sualime çok ilginç cevaplar verdi. (...) Ramazan ayının 27 inci gününün akşamındayız. Dünyanın her yerindeki Müslümanlar, gün doğuşundan gün batımına kadar hepimizin ibadet ettiği tek Tanrı'ya inanan Müslüman müminlerin dualarının (Tanrı katında) duyulacağı ve kabul edileceği hususunda eğitilmişler. Bu nedenle İslâm (dini) bu geceyi Kadir Gecesi olarak çağırmakta. Alaycı mizaca sahip bazı insanların iddia ettikleri gibi kişinin dine verdiği kadarını elde ettiği doğruysa şayet o zaman onbinin üstündeki müminler her biri ve tamamı Kainatın Yaratıcısı'na sunmakta

oldukları bu dua saatinden çok şey kazanacaklardır!

Hıristiyan inançları açısından değerlendiresek İslâm dini Türkiye'de engelsiz veya ruhani müdahale olmaksızın -saf protestançılık- en yüksek noktada bulunuyor. Şahsi inanç burada en yüksek gücüne yükselmekte. Bu satırların yazarı gördüğü Hıristiyan toplulukların hiçbirinden 23 Ocak 1933 akşamı Ayasofya'da izlediği ibadet kadar etkilenmediğine ve şahit olduğu ibadetin samimiyetine ikna olduğuna şahitlik yapabilir. Bu kalabalığı cezbedecek ne musiki, ne de kesif belagat sahibi bir hatip vardı. Her çeşit Türk oradaydı. Galerilerin altındaki geniş avluları

kadınlar dolduruyordu, büyük merkezi alanda sıra sıra (yaklaşık yüz sıra) erkekler vardı. Her sırada omuz omuza yaklaşık seksen erkek. Her biri eğilip kalkan, konuşulardan bihaber, eğilen, secde eden, ve her biri büyük Tanrı'nın Güç Evi ile şahsi temasını kurmaya niyetli. Burası Türk halkının ruhunu hissetmesi için uygun yer ve andı. Kişi Türk ırkının ne olduğunu gerçekten anlamak, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran ve ilk Cumhurreisi olan Mustafa Kemal gibi bir önderin doğduğu ulusu anlamak için basit, dindar Türk'ü bu fırsatlarda görmesi lazım. Evet Türk halkı biz Amerikalılar kadar dindarlar, belki de daha fazla dindarlar.

Bursa'da Türkçe ezan karşıtı gösteriler

Bursa'da 1 Şubat günü öğleden sonra Evkaf Müdürlüğü önünde toplanan yaklaşık yüz kişilik bir grup Türkçe ezan aleyhinde gösteri yaptı. Olayı 4 Şubat'ta Afyon'da haber alan Gazi Mustafa Kemal gezi programını iptal ederek Bilecik üzerinden 5 Şubat'ta Bursa'ya vardı.

İçişleri Bakanı Şükrü (Kaya) ve Adalet Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) beyler de Bursa'ya gelerek incelemelerde bulundular. Mustafa Kemal, Bursa'dan

ayrılmadan önce Anadolu Ajansı'na şu açıklamayı yaptı: "Bursa'ya geldim. Olay hakkında ilgililerden bilgi aldım. Olay aslında önemi haiz değildir. Herhalde cahil mürteciler Cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklardır. Olaya bilhassa dikkatimizi çevirmemizin sebebi, dini, siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin

sonra Bursa Ulucami hatibi Hafız Tevfik Efendi de İstanbul'da tutuklanarak Bursa'ya gönderildi. Ankara'ya dönen Adalet ve İçişleri bakanları, Bursa'daki incelemelerini ve aldıkları tedbirleri Bakanlar Kurulu'na bildirdiler. 13-14 Şubat tarihlerinde soruşturma sona erdi. Aralarında Bursa müftüsü Nureddin Efendi, Ulucami hatibi Hafız Tevfik Efendi ve fabrikatör Gaffarzade Mehmet Efendi'nin de bulunduğu 24

"Bursa'ya geldim...bilgi aldım. ... cahil mürteciler Cumhuriyet adliyesinin pençesinden kurtulamayacaklardır. Olaya bilhassa dikkatimizi çevirmemizin sebebi, dini, siyaset ve herhangi bir tahrike vesile etmeğe asla müsamaha etmeyeceğimizin bir daha anlaşılmasıdır. Meselenin mahiyeti esasen din değil, dildir. Kati olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatına hâkim ve esas kalacaktır."

Bursa'da Türkçe ezana karşı çıkanlar toplu halde mahkemeye götürülürken.

Cumhuriyet gazetesinden alınmıştır. Şubat 1933.

mahiyeti esasen din değil, dildir.

Kati olarak bilinmelidir ki, Türk milletinin milli dili ve milli benliği bütün hayatına hâkim ve esas kalacaktır."

Kazanlı Tatar İbrahim'in başı çektiği olay, Bursa Ulucami müezzininin vazifesi başına gelmemesi üzerine Halil adında birinin ezanı Türkçe yerine Arapça okuması ve sivil polis memuru Hamdi Efendi'nin müdahalesi sonucu çıktı. Tatar İbrahim'in kışkırtmasıyla cami cemaatinden bir grup, "Dinini seven bizimle gelsin" diyerek Evkaf Müdürlüğü'ne doğru yürüyüşe geçtiler.

Vilayet Konağı önüne gelen kalabalık, zabıta kuvvetleri tarafından dağıtıldı ve tahrikçiler yakalanarak soruşturmaya başlandı. 23 kişinin yakalandığı olaydan

sanık 15 Şubat'ta Bursa Ağır Ceza Mahkemesi'ne sevk edildi. Daha sonra tutuklu sanıkların Çorum'a nakledilmesi emri geldi. Bursa olayı davası Çorum'da görüldü ve 1 Mayıs'ta karar açıklandı. Buna göre, 4 kişi beraat ederken, 5 kişi ikişer yıl ağır hapis, 7 kişi birer yıl ağır hapis, 7 kişi de 5 ay ağır hapis cezasına çarptırıldı. Bursa Ulucami hatibi Hafız Tevfik iki buçuk yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Bursa müftüsü Nureddin ve kâtibi Kamil efendiler, yine Çorum'da görülen davada 12 Haziran'da beraat ettiler. Bursa olayının ardından İzmir ve Salihli'de de Türkçe ezan okumamakta direnen dört imam ve müezzin tutuklanarak mahkemeye sevk edildi.⁶

Atatürk'ün yetiştiği Şemsi Efendi İlkokulu ile ilgili olarak Galip Pasinler'in 1874 yılına ilişkin gözlemleri

Henüz altı yaşlarında idim. Selânik'te benden büyük kardeşimle ünlü Kerim Hafız okuluna devam ediyorduk. Kerim Hafız genç hocalardan idi. Ama okutma yolu eski biçimdi. "Elif kūsün enni, be kūsün benni". Ve yerlerde oturuyorduk. Hocanın başı ucunda falaka, ders odasının yanında geldi-gitti tahtası. Çocuklar hep birden okuyorlar. Bir gürültüdür gidiyor. Bir gün sabahleyin, okula gitmek üzere hazırladığım vakit, babam bizi yeni açılmış başka bir okula göndereceğini

değiştirirdi. Oyun arasında birbirimizle kavga etmememize, fena sözler söylemememize özellikle dikkat ederdi. Bir iki ay sonra bir gün sokakta bir kalabalık peyda oldu. Fena sözler, küfürler söyleniyor, sofa kapısı kırılıyor ve içeriye hücum ediliyordu. Hocamız bu hali görünce, zaten kulağı kirişte imiş, hemen yerinden fırladı. Komşunun bahçesine açılan bir pencereden atlayarak kaçtı. Kalabalık, serseri takımından kurulmuş, kırk elli kadar haşarılardı. Sınıfa girdiler ve bizi

evlerimize gelmeğe bizlere ders vermeğe başladı. Son kalan yirmi kadar öğrencisini böylece her gece ziyaret eder, beş on dakika ders verir veya kontrol eder giderdi.

Bir gün Şemsi Efendi benim de içinde olduğum 5-6 öğrencisini yanına aldı, Rüştiye Okulu'na götürdü. Orada bizi rüştiye öğrencileri ile sınava soktular. Bize gazete okuttular. Rüştiyeliler bizim kadar iyi okuyamadılar. Bize biraz hesap, rakam ve yazı yazdırdılar. Onlar bizim

Bir gün Şemsi Efendi benim de içinde olduğum 5-6 öğrencisini yanına aldı, Rüştiye Okulu'na götürdü. Orada bizi rüştiye öğrencileri ile sınava soktular. Bize gazete okuttular. Rüştiyeliler bizim kadar iyi okuyamadılar. Bize biraz hesap, rakam ve yazı yazdırdılar. Onlar bizim kadar yapmadılar. Duvarda bir harita asılı idi. Onlar bizim kadar bu haritayı da okuyamadılar. Velhasıl biz onlardan üstün çıktık...

söylemiş, hizmetçimizi katarak bu yeni okula göndermişlerdi. Bu yeni okulun sokak kapısından girince bir avlusu vardı, sol tarafta dört beş basamakla bir sahanlığa çıkıyor, oradan geçilerek sınıfa giriliyordu. Küçük avluda 20-30 kadar çocuk oynuyorlar. Ortalarında dolaşan bir genç bizi görünce dikkatini bize çevirdi. Hizmetçimizin elindeki babamın mektubunu alarak okudu. Bu genç, hocamız Şemsettin Efendi idi. Biraz oyun oynadık. Çocuklarla birbirimizi tanımaya başladık. Sınıf kapısından girince karşıda burcu burcu kokan çam tahtalarından yapılmış sıralar iki tarafa dizilmiş, ortada bir gezinti bırakılmış; kapının solunda Şemsi Efendi duruyor. Arkasından iki ayak merdivenle çıkılır güzel bir kürsü ve duvara dayanmış bir siyah tahta, silgi ve tebeşir var. Yüksek sıralarda oturuyoruz. Önümüzde dolaplı rahleler. Ne güzel!

O gün okulun ilk açılış günü. Hocamız bizi oturduğu kürsüden şöyle bir inceledi. Şimdiye kadar okula gidenleri gitmeyenleri ayırdı. İki bölüm yaptı, hepimize alfabeyi (a, b, c, ba, bi, bu,) usulünde öğretmeye başladı. Kendisi kara tahtaya yazıyor ve bize de yazdırıyordu. Saatte bir tatil yapar, avluda kendi nezareti altında bize oyun oynatır, jimnastik yaptırır, aynı zamanda ders odasının kapı ve pencerelerini açarak bozuk havayı

küfürlerle dışarı attıktan sonra, canım sıraları, hocanın kürsüsünü bir harabeye çevirdiler. Biz de evlerimize kaçtık. Sebep? Şemsi Efendi çocuklara gâvur usulünde ders okutuyor, oyun oynatıyor, jimnastik yaptırıyor. Zaten o güne kadar öğrencinin adedi günden güne azalmaktaydı. Biz zabıt ve memur çocukları olarak yirmi kişi kadar kalmıştık. Aradan birkaç gün geçti. Hizmetçimizin bizi Şemsi Efendi'nin açtığı yeni okula götürdü. Bu okul hocanın kendi evinin altında büyükçe bir oda idi. Hocamız çalışıyor ve çalıştırıyordu. Metanetine, gayretine, öğretmenlik aşkına zerre kadar halel gelmemişti. Aksine şevki artmıştı. Derken bir gün aynı şekilde burası da hücumu uğradı. Tehditler ve küfürler arasında çocukları sokağa çıkardılar. Şemsi Efendi Hocamız saklanmış, tehlikeden kurtulmuştu. Gene sıraları, kara tahtayı, o gâvurluk alameti olan kapkara tahtayı parçaladılar. Eve bir şey yapmadılar. Çok yıl sonra hocanın kendi ağzından dinlediğime göre, kendisini sokakta yakalamışlar, dövmüşler, tahkir etmişler; bıçaklarla hayatını tehdit etmişler. Şemsi Efendi ya Selânik'i terk etmeli yahut okuldan ve hocalığından vazgeçmeli imiş. Şemsi Efendi bunlara da önem vermemiş, üçüncü bir tedbir düşünmüştü. Akşamdan sonra

kadar yapmadılar. Duvarda bir harita asılı idi. Onlar bizim kadar bu haritayı da okuyamadılar. Velhasıl biz onlardan üstün çıktık... Şemsi Efendi böylece hizmet ve gayretinin, yüksek azim ve kahramanlığının derecesini ispat etmek suretiyle, halkın sevgi ve güvenini kazanmıştı. Bundan sonra hükümetin de koruması ile Şemsi Efendi okulu yeniden açıldı."7

Selânik'te çağdaş anlayışla eğitim veren okullar kuran Şemsi Efendi öğrencisi Nuriye ile.

Azmi Koçak'ın *Şemsi Efendi* (İst. 2000 s. 125) kitabından alınmıştır.

Sherrill'in Atatürk'ün kitaba alınmayan görüşlerini özetleyen raporu

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ
BÜYÜKELÇİLİĞİ
Sayı : 423
Ankara, 17 Mart 1933.
Konu: Türkiye'de din
MÜNHASIRAN MAHREM
Saygıdeğer Hariciye Vekili
Washington

göndermek istiyordu. Burada öğretmen sadece okuma, yazma ve aritmetik dersleri vermeyecek, Kur'an dersleri de verecekti. Bu, uzun Arapça bölümleri ezberlemek demektir. Diğer yandan babası oğlanın din eğitiminin verilmediği laik bir mektebe gitmesini istiyordu. Her ne kadar sonunda babanın sözü kabul edildiyse de annesi oğlanı Selanik'te

olduğunu sordu. Ben de ona, bu raporda yeri olmayan, sebeplerimi söyledim. Sadece bir genel mütalaa söyleyebilirim. Suallerinde tamamiyle samimiymi bu da din konusunda yeterince zihin yorduğunu göstermekte. Daha sonra, on yıl önce inşa ettiği yeni Cumhuriyet'in Reiscumhuru olarak

...orta öğretimde ve Dâr-ül-İşnûn'un küçük İlahiyat bölümünde üç büyük din hakkında verilen tarihî tedrisattan fazlasını öğretmeye inanmadığı sarihti. Ancak Sovyetler'in her türlü dini lağvetme fikriyle kesinlikle mutabık değil. Belli başlı camilerin Hükümet tarafından itinayla muhafaza edilmeleri ve amaçları doğrultusunda kullanılmaları gerektiği hususunda ısrarlı.

Beyefendi,
Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal ile dün öğleden sonraki üç saatlik mülakatım zarfında, hakkında yazmakta olduğum biyografimin sekiz bölümünü birlikte gözden geçirdiğimiz ve tartıştığımız sırada Türkiye'de din meselesi bahis edildi. İncelememde Türkiye Cumhuriyeti'nde İslâm dininin gelişimi konusuna oldukça yer verdiğime dikkatini çektim, biyografim için -yayınlanmak veya yayınlamamak kaydıyla- bana söylemek istediği kadarıyla sınırlı olmak üzere bu mevzudaki görüşünü bilmek istediğimi belirttim. Sözlerinin hangi kısmının efkârı umumiye(nin) (bilgisi) için olduğunu, hangi kısmının olmadığını belirterek mevzu hakkında teferruatlı bir şekilde konuştum.
Galiba, altı veya yedi yaşındayken annesi onu bir sıbyan mektebine

geçerli olan geleneksel tören eşliğinde sıbyan okuluna gönderdi. Ertesi gün babası oğlanı okuldan aldı ve tedrisatını devam ettireceği laik okula koydu. Bu duruma çok üzülen annesi epey ağıladı ve oğlanın tekliif etmesi üzerine sıbyan okulundaki din hocası eve gelip O'na annesinin arzu ettiği Kur'an eğitimini verdi. Bu sadece bir ay sürmesine rağmen anneyi tatmin etti. Bu, ömrü boyunca alacağı tek din eğitimiydi.
Agnostik olduğuna dair genellikle kabul görmüş inancı kesinlikle reddediyor ancak dininin sadece Kainat'ın Mucidi ve Hâkimi tek Tanrı'ya inanmak olduğunu söylüyor. Ayrıca beşeriyetin böyle bir Tanrı'ya inanmaya ihtiyacı olduğuna inanıyor. Buna ilaveten dualarla bu Tanrı'ya seslenmenin beşeriyet için iyi olduğunu belirtti. Burada duruyor.
Daha sonra teferruatlı bir şekilde neden o kadar inançlı bir Protestan Hıristiyan

iktidara geldiği zaman İslâm dininin durumu hakkında bilgi vermeye başladı. Şeyh-ül İslâm'ı, medreseleri, Mahkeme-i Şer'iyyeleri ve bu mahkemelere riyaset eden kadılar, hocalar ve muhtelif Dervişler dahil olmak üzere bütün ruhban sınıfını lağv etmeyi gerekli bulduğunu söyledi. Osmanlı İmparatorluğu altında geçerli olan bu ruhban yapıdan geriye kalan, müezzin olarak minarelerden halkı ibadete çağırın ve camilerde namaz kıldırın imamlarıdır.

Ona az evvel tasvir ettiği bu yapıyı tamamiyle yok ettikten sonra Türk gençliği için, şayet kaldıysa, ne tür dini tedrisat kaldığını sordum. Kifayetsiz medrese sistemini bütün ülkeye yayılmış ilk ve orta öğretim sistemi ile ikame ettiğini ve bu sistemden (talebeyi) Üniversite'ye kadar götürdüğünü belirtti. İlk ve orta okullarda Kur'an'ın öğrettiği Hz. Muhammed'in hayat hikâyesi ve daha ahlâklı yaşama konusundaki hikmetli düsturlarla dini tedrisat verildiğini, bu dini tedrisata Yeni ve Eski Ahit'te tasvir edilen diğer büyük dinleri ve Budist dini kitapları da dahil ettirdiğini söyledi.

Daha sonra O ve ben bu modern Türk dinî tedrisatı ile Birleşik Amerika'da ortalama Pazar okulunda verilen dinî tedrisatı mukayese ettik. Pazar okullarımızda verilen dinî tedrisatın Cuma sabahları kadınlar tarafından tüm ülkedeki Halk Evleri'nde verilip verilemeyeceğini sorduğumda böyle bir fikrin muvaffak olacağına dair pek şüpheli göründü ancak yeni bir fikir olduğunu ve kaale alacağını söyledi. Bu amaçla kadın öğretmenlerin vazifelendirilmesi fikri ona cazip geldi çünkü bu şekilde hocaların erkek partizanları, siyaset veya benzeri muhtemel başka mesele yaratacak ihtimallerden kaçınılmış olacaktı.

Bu çerçevede yakın tarihte cereyan eden Bursa hâdisesi üzerinde serbestçe konuştu. Bu hadise Türkler tarafından değil üç yabancı tarafından çıkarılmıştı: bir Arnavut, bir Bulgar ve bir Rus. Hatta Üçüncü Enternasyonal tarafından kışkırtıldığını da ima etti. Muhtemelen sıkıntı verecek bu siyasi hareketi basit bir dil meselesine, ezanın Arapça yerine Türkçe okunması haline dönüştürerek gösterdiği siyasi maharetten ötürü

Gayet saygılı bir şekilde bu bakışıyla mutabık olmadığımı, eşimle birlikte yaşadığımız tecrübeyi anlattım. İki Türk arkadaşımızın daveti üzerine 23 Ocak öğleden sonra geç saatlerde Ayasofya Camii'ne gidip Kadir Gecesi'ne şahit olduk. O'na yüzde yirmisi askeri üniformalı onbin mümin tarafından doldurulan camiinin ne kadar kalabalık olduğunu, bütün müminlerin tam bir saat boyunca Gazi'nin de varlığını kabul ettiği Tanrı'ya doğrudan

kaale alacağını söyledi. Benimle bu konuda daha fazla konuşma arzusunu ifade etti. Bu beni şaşırttı zira Yusuf Akçura Bey gibi samimi arkadaşları beni sürekli O'nunla din hususunda konuştuğum takdirde, Gazi'nin nazikçe "dostluğumuz" olarak adlandırdığı münasebetlerimizin kesinlikle bozulacağı hususunda ikaz etmişlerdi. Konuşmamızın bu bölümünün sonunda, daha öncesi bir yabancı ile hiçbir zaman bu konuda bu kadar etraflı

Kur'an'dan bir bölüm okudu. Hz. Muhammed amcası ile amca kızının yaptıkları bir şeyden ötürü cehenneme gitmeleri için beddua eder. "Düşünen bir Türk'ün böylesi bir duayı okumaktan elde edeceği dinî ilhamı veya dine ilgi göstermesini tahayyül edebilir misin?" dedi. Bu fikrini geliştirdikçe ben de git gide Kur'an'ın Türkçe okunmasını teşvik etmesinin sebebinin Kur'an'ın Türkler arasında gözden düşmesi olduğu neticesine varıyorum.

kendisine iltifatta bulundum. Bu sözlerim Kur'an'ın Arapçadan Türkçeye tercüme edilmesi için nasıl ve neden telkinde bulunduğu konusunda konuşmasına sebep oldu ve bu mevzuda yepyeni bir ufuk açtı. Türk halkının uzun zamandan beri ezberden okuduğu bazı Arapça duaların gerçek manasını anladığı zaman tiksineceğini söylüyor. Kur'an'dan alınan bir Arapça bölüm okudu. Bu duada Hz. Muhammed amcası ile amca kızının yaptıkları bir şeyden ötürü cehenneme gitmeleri için beddua eder.⁸ "Düşünen bir Türk'ün böylesi bir duayı okumaktan elde edeceği dinî ilhamı veya dine ilgi göstermesini tahayyül edebilir misin?" dedi. Bu fikrini geliştirdikçe ben de git gide Kur'an'ın Türkçe okunmasını teşvik etmesinin sebebinin Kur'an'ın Türkler arasında gözden düşmesi olduğu neticesine varıyorum.

Daha sonra umumi ve şaşırtıcı bir beyanda bulunarak Türk halkının gerçekte hiçbir şekilde dindar olmadığını, aralarından camiiere giden az sayıda kişinin alışkanlıktan veya yüksek sesle söylenen duaların cazibine kapılarak camiye gittiğini ileri sürdü.

yöneltiltikleri dualarla nasıl yoğun bir şekilde ibadet ettiklerini anlattım. Bu kalabalık, bu ibadet ve müminlerin duaya yoğunlaşmaları hususunda izahat istemem, O'nun Türk gençliğinin din hakkında bilgi edinme fırsatı mevzusunda Türk hükümetinin kısıtlı bir rolü olması gerektiğine dair kanaatini dile getiren daha fazla beyanatlara vermesine neden oldu. Bu beyanatlarını bitirdiğinde şimdilik orta öğretimde ve Dâr-ül-fünûn'un küçük İlahiyat bölümünde üç büyük din hakkında verilen tarihi tedrisattan fazlasını öğretmeye inandığı sarihti. Ancak Sovyetler'in her türlü dini lağvetme fikriyle kesinlikle mutabık değil. Belli başlı camilerin Hükümet tarafından itinayla muhafaza edilmeleri ve amaçları doğrultusunda kullanılmaları gerektiği hususunda ısrarlı. Üç büyük dinin ahlâk öğretilerine dinden ziyade ahlâk olarak inanıyor.

Bize ihsan ettiği hayırlar için tek Tanrı'ya sık sık minnettarlığımızı dile getirecek ifadelerin eklenmemesi halinde şahsi dinî inancının natamam olacağını söylediğim zaman şaşırıldı ancak alakadar göründü. Sadece yeni bir fikir olduğundan bu fikri

konuşmadığını ve özel dinî inançlarını da hiç dile getirmediğini söyledi.

Saygılarımla.

Charles H. Sherrill.

National Archives and Records Administration, Maryland, RG 59 Records of the Department of State Relating to the Internal Affairs of Turkey, 1930-1944, Mikrofilm M 1224, rulo 10.

DİPNOTLAR

- 1 İsmet Görgülü, *Atatürk'ün Özel Yaşamı Uydurmalar – Saldırıları – Yanıtları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003, s. 86-104.
- 2 Bu bilgiler, Sherrill'in *A Year's Embassy to Mustafa Kemal* başlıklı kitabı, Washington, D.C., Kongre Kütüphanesi ve Ankara Amerikan Büyükelçiliği web sayfasındaki büyükelçi biyografileriyle ilgili bölümden derlenmiştir.
- 3 *Gazi Mustafa Kemal Hz. Nezdinde Bir Yıl Elçilik* (çeviren Ahmet Ekrem), Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934 ve *Gazi Mustafa Kemal* (çeviren Alp İlgaz), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1973. *Mustafa Kemal, Eseri ve Memleketi*, (çeviren Enver Esenkova), 1955. Kaynak: Düccane Cündioğlu, *Arasokakların Tarihi*,

Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, s. 185.

- 4 Charles H. Sherrill, *A Year's Embassy to Mustafa Kemal*, Charles Scribner's Sons, New York, Londra, 1934, s. 200.
- 5 Atatürk döneminde Türkçe ibadet ile ilgili olarak şu incelemelere bakılması önerilir: Düccane Cündioğlu, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, Kitabevi, İstanbul, 1998; Düccane Cündioğlu, *Bir Siyasi Portre Olarak Türkçe İbadet I*, Kitabevi, İstanbul, 1999.
- 6 *Cumhuriyetin 75 Yılı 1923-1933*, Cilt 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 135.
- 7 İlhan Başgöz, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Pan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 273-275.
- 8 Söz konusu bu bölüm, Kuran-ı Kerim'in 111. suresi

olan Tebbet Suresi'dir: "Bismillâhırahmânırahim. 1, 2, 3, 4, 5. Ebu Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da (ateşe girecek)." Bu surede, Hz. Muhammed'in amcası Ebu Leheb ile karısı hakkında siddetli bir beddua vardır. Ebu Leheb'in asıl adı Abdüllüza bin Abdülmuttalib'dir. Karısının adı ise Ümmü Cemül binti Harb olup, Hz. Muhammed'in keskin muhaliflerinden Ebu Süfyan'ın kızkardeşi olduğu rivayet olunur. Kuran-ı Kerim'in hangi suresinden bahsedildiğini ikaz eden ve bu bilgileri verme nezaketini gösteren ve çeviri ile ilgili bazı hususlara dikkatimi çeken Düccane Cündioğlu'na candan teşekkür ederim.